

**Petr VOREL, *Šmalkaldská válka v evropských dějinách 1546–1547*,
Pardubice, Univerzita Pardubice 2021, 540 s. ISBN 978-80-7560-362-3.**

Reflexe šmalkaldské války v české historiografii se – vcelku logicky – dlouhodobě omezovala na styčné body tohoto nedlouhého ozbrojeného konfliktu, který se odbýval primárně na německém území v letech 1546–1547, s tehdejšími odbojem části domácí stavovské obce proti Ferdinandovi I. Habsburskému. Recenzovaná kniha autora, který kromě numismatiky a historie pernštejnského dominia soustředěně věnuje pozornost hospodářským a politickým dějinám raně novověké střední Evropy (s důrazem na prostor Svaté říše římské národa německého a zemí České koruny, ale také s četnými přesahy do jiných částí Starého kontinentu), však ukazuje, že s nedostatečně kontextualizovaným pohledem na šmalkaldskou válku se ani zdaleka nesetkáme jen v pracích vycházejících ze zúžené bohemikální perspektivy vnímání událostí krátce před polovinou 16. století.

Německé dějepisce, od něhož bychom především očekávali komplexní zhodnocení šmalkaldské války, dosud víceméně nevykročilo z jejího pojetí jako jedné z epizod déletrvajícího „vnitroněmeckého“ zápasu o politický charakter Římsko-německé říše. Konfesijní střety mezi stoupenci luterské reformace a katolickým táborem, jakož i (s náboženskými zápasy namnoze prolínající) střetávání ambicí císaře a zároveň španělského krále Karla V. Habsburského s rostoucím sebevědomím říšských stavů však byly mnohostranně propojeny s mocenskými a ekonomickými zájmy klíčových aktérů tehdejší politiky v různých částech Evropy i v zámoří. Že mělo dění na německé půdě a priori „globální“ dimenzi, vyplývalo již z mocenského rozkročení Rakouského domu nad strategicky důležitými oblastmi Starého kontinentu i významnou částí Nového světa.

Petr Vorel se tedy ujal úkolu přiblížit šmalkaldskou válku v souřadnicích (celo)evropského dění se zřetelem k dosud opomíjeným či nedostatečně akcentovaným politickým a hospodářským souvislostem konfliktu. Z úvodu knihy je zřejmé, že jeden z hlavních impulsů k jejímu napsání autorovi daly výsledky jeho – již dříve publikovaných – výzkumů účetního materiálu v archivu papežské komory, který je součástí Římského státního archivu (Archivio di Stato di Roma). Studium těchto písemností totiž přineslo nové poznatky o roli papežských financí ve válečné kampani z let 1546–1547 a spolu s výpověďmi dalších pramenů přispělo k objasnění důsledků dočasného zájmového propojení papeže Pavla III. (alias Alessandra Farnese) a císaře Karla V. Habsburského, které bylo podloženo rodinnými pouty mezi oběma potentáty.

Z dalších fenoménů, jejichž hlubší analýza přispívá ke kýžnému ucelení mozaiky dění na sklonku první půle 16. věku, se Petr Vorel věnoval lenním vztahům vytvářejícím specifickou úroveň právní závislosti aktérů šmalkaldské války (jak kurfiřta Jana Fridricha

I. Saského, tak vévody Mořice Saského) na bratru Karla V., Ferdinandovi I. Habsburském jakožto českém králi. Právě s těmito vztahy úzce souviselo i (ne)zapojení oddílů z Čech do bojů na říšské půdě. Bohemikální dimenzi války však autor v recenzované monografii sleduje pouze v hrubých obrysech, jako jeden z řady aspektů konfliktu. Podrobně bude totiž probrána v jiné knize, jejíž vydání je zde avizováno: pod názvem *Země Koruny české ve šmalkaldské válce* má nejenom nově vykreslit události z let 1546–1547 v našem prostoru, ale také analyticky zhodnotit jejich hospodářské a sociální dopady. V ruce tedy máme první z dvojice vzájemně se doplňujících monografií, zaměřenou na širší evropské, respektive světové souvislosti šmalkaldské války.

O zjištění založená na studiu původních archivních pramenů, ale ovšem také na vytěžení relevantních pramenných edic a velmi rozsáhlé starší literatury se opírá výklad, který má podobu rozmáchlé fresky sestávající z třinácti kapitol rámovaných stručným úvodem a obsáhlejším závěrečným shrnutím. Jakkoliv autor věnuje dostatečný prostor průběhu vlastních vojenských operací (včetně jejich české epizody), gros knihy netvoří vylíčení samotné války. Spíše než na sled armádních pohybů a bojových akcí se Petr Vorel, v souladu se svrchu nastiňeným cílem práce spočívajícím v mnohovrstevné kontextualizaci sledovaného dění, soustředí na drobnokresbu vztahových sítí na kolbišti evropské politiky třicátých a čtyřicátých let 16. věku. Konfesijní determinanty, křížící se mocenské ambice, střety či prolínání dynastických zájmů a v neposlední řadě ekonomické předpoklady zájmových kolizí jsou jádrem výkladu, jehož klíčovou částí je představení předpokladů a (diplomatické) přede hry konfliktu.

Jak Petr Vorel ukazuje, politická konstelace v Evropě v létě 1546 se Karlovi V. Habsburskému jevila mimořádně příznivou, pokud šlo o jeho odhodlání prosadit silou vlastní mocenské cíle ve Svaté říši římské národa německého. Utlumení konfliktů s Francií a s Turky mu dočasně uvolnilo ruce, navíc se mu díky podpoře z Říma naskytlá příležitost k zásadnímu zvýšení vlastní bojeschopnosti na říšské půdě. Sám by podle autora pro efektivní vojenský zásah proti Šmalkaldskému spolku, který se od svého založení v roce 1531 snažil hájit zájmy luteránských knížat a měst a jehož vliv do poloviny čtyřicátých let 16. století z pohledu císaře neúnosně vzrostl, neměl dostatek žoldněřů. Italské posily, s nimiž v době schylující se ke střetu mohl počítat, však situaci změnily.

O utvoření vojenské aliance Karla V. a Pavla III. se přitom nepostaralo jejich zájmové prolnutí plynoucí ze společných nábožensko-politických cílů, nýbrž papežovo úsilí o mocenský vzestup jeho potomků reprezentujících bastardskou linii rodu Farnese. Dva z vnuků Pavla III., kardinál Alessandro Farnese (1520–1589) a vévoda Ottavio Farnese (1524–1586), se tažení proti Šmalkaldskému spolku osobně zúčastnili jako zástupci nejvyššího pontifika, což mělo legitimizovat jejich exkluzivní postavení a další mocenské i majetkové ambi-

ce naplňované prostřednictvím služby Papežskému státu. Ottavio přitom nebyl pouze papežovým potomkem, ale zároveň také císařovým zetěm a otcem jeho vnuků – roku 1538 pojal za manželku Markétu, levobokou dceru Karla V., která mu 27. srpna 1545 povila syny Carla a Alessandra. Narození těchto dvojčat, v jejichž žilách tedy vedle farnesiovské krve kolovala také krev habsburská, nedlouho před vypuknutím šmalkaldské války přispělo k utvoření úzkého spojení papeže a císaře v otevřeném konfliktu s luteránskými říšskými knížaty a městy.

Střety stoupenců (luterské) reformace na jedné straně a katolicismu na straně druhé autor v knize nemarginalizuje, nicméně snaží se je vnímat jako součást zápasu mezi protichůdnými koncepcemi vlády nad Římsko-německou říší a také coby teritoriální projevy mocenského zápolení na půdě Starého kontinentu s přesahem do zámoří. Hospodářskou dimenzi šmalkaldské války přibližuje Petr Vorel jednak se zřetelem k finančním zdrojům účastníků konfliktu. Zatímco Karlovi V. Habsburskému zajišťovala nezbytný úvěrový potenciál vláda nad Španělskem a nad državami v Novém světě, ekonomické zázemí Šmalkaldského spolku se opíralo o překvapivě efektivní systém financování vlastních aktivit, který jmenovanému uskupení dovoľoval pružněji mobilizovat prostředky k prosazování svých cílů. Ohrožení habsburských zájmů tímto systémem patřilo k hlavním impulsům rozpoutání ozbrojeného konfliktu. Autor v této souvislosti zdůrazňuje rovněž význam krušnohorského – zejména jáchymovského – stříbra v událostech na německé půdě. Na bohaté rezervoáry drahého kovu upírali zraky účastníci války, přičemž soustředěné aktivity ve snaze ovládnout tento ekonomický zdroj vyvíjel Jan Fridrich I. Saský.

Při hodnocení hospodářských aspektů šmalkaldské války popřává autor ovšem pozornost také dalšímu, poválečnému vývoji, v němž se snaží vysledovat důsledky dění z let 1546–1547. Kromě císařovy vážné roztržky s Pavlem III., kterou zapříčinilo nesplnění papežových příslibů finanční pomoci Karlovi V. a která navzdory příbuzenským poutům mezi oběma mocnými muži ještě ve druhé půli čtyřicátých let 16. věku vyústila v boje na italské půdě, jde především o ekonomické poměry v Římsko-německé říši. Relativní prosperita německé šlechty a měst na pozadí válek vedených ve druhé polovině století v jiných částech Evropy z Vorlova pohledu pouze zakrývala ustrnutí Říše v podobě politicky roztržštěného útvaru, který zůstal institucionálně spoután svými středověkými základy. Pro jeho proměnu v silnou centralizovanou monarchii s potenciálním zapojením do evropské koloniální expanze nevytvořilo předpoklady ani mühlberské vítězství Karla V. Habsburského. Silný odpor říšských stavů vůči císařově moci opírající se o katolické Španělsko vedl v polovině padesátých let k Augšpurskému náboženskému míru a posléze i ke Karlově abdikaci, avšak na alternativní, v režií stavů se odbývajícím transformaci Říše v modernizující se stát fungující na principu konfederace nedošlo.

Kromě standardních náležitostí odborné publikace – rejstříků, seznamu pramenů a literatury apod. – začlenil Petr Vorel do svazku „dodatkovou“ kapitolu, v níž podává bilanční přehled dosavadního bádání o šmalkaldské válce. Tento více než potřebný text, důležitý už jen pro historiografické ukotvení autorovy vlastní práce (ale samozřejmě také jako bibliografická opora pro další badatele), by uživatel z okruhu historiků očekával spíše na samém začátku knihy. V jeho přesunutí ke konci (za anglické resumé) je snad třeba spatřovat úlitbu čtenářům z řad širší zainteresované veřejnosti, které by úvodní historiografická rozprava mohla od další četby odradit.

Bezesporu velice užitečný je soubor genealogických schémat, jež čtenáři poskytují orientaci v relevantních příbuzenských vazbách. Kromě zakotvení klíčových aktérů konfliktu v příslušných rodových (dynastických) strukturách si lze díky genealogickým „pavoukům“ ozřejmit pokrevní pouta mezi velkými hráči soudobé politiky, tedy vztahy, jejichž nezastupitelné roli v událostech z let 1546–1547 je v monografii po zásluze věnován značný prostor. Ne pouze jako prostředek oživení textu, ale do značné míry i jako komplementární formu zprostředkování informací o popisovaných dějích využívá Petr Vorel ilustrace. Obrazový materiál má velmi rozmanitý charakter, vedle ukázek dobových tisků – a to zvláště dřevořezových znázornění důležitých osobností, měst nebo scén z vojenských ležení či bitev – se v jeho rámci uplatnily snímky památkových objektů zmíněných ve výkladu, různá ztvárnění relevantních heraldických motivů, fotografie mincí a medailí, ale také mapky. Kartograficky jsou představeny jak sféry politického vlivu účastníků šmalkaldské války, tak jednotlivé fáze tohoto konfliktu.

Knihy Petra Vorla zásadně prohlubuje dosavadní poznání ozbrojeného konfliktu, který před polovinou 16. století představoval jedno z dramatických dějství děletrvajících střetů mezi převážně luteránskými říšskými stavy a ambicemi císaře a španělského krále Karla V. Habsburského. Některé z představených tezí, zvláště pokud jde o míru akcentování významu toho či onoho fenoménu v tehdejších událostech, nepochybně vyvolají diskuse. Autorovi se však bezesporu podařilo plasticky vykreslit široké souvislosti mezinárodních vztahů, na jejichž pozadí získává šmalkaldská válka coby historické téma nový rozměr. Přestává být pouhou epizodní součástí konfesijně-politického zápolení na půdě Římsko-německé říše – namísto toho se stává koncentrovaným výrazem řady zájmových kolizí na jedné straně a taktických spojenectví na straně druhé. Předpokladem jejího vypuknutí byla syntéza nejrůznějších paralelně působících vlivů s nepřehlédnutelnou ekonomickou a sociální dimenzí, přičemž osobní motivace klíčových hráčů byla podmíněna jejich rodovými zájmy či příbuzenskými vazbami. Právě docenění genealogických činitelů, „velkou“ historiografii nezřídka opomíjených, patří dle mého názoru k hlavním přínosům recenzované práce. Navzdory tomu, že zde máme co do činění s primárně odborným textem pojednávajícím

o mnohdy složitých – a tedy „vypravěčsky“ nesnadno uchopitelných – problémech, dokázal jej autor zformulovat svěžím jazykem. Příjemný čtenářský zážitek tak Vorlova Šmalkaldská válka nabízí nejenom historikům, ale všem zájemcům o dějiny raného novověku.

Mgr. Tomáš Sterneck, Ph.D.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

sterneck@hiu.cas.cz

ORCID: 0000-0002-7464-9270